

УДК 911.9:502.4 (47.74)

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

В. Брусак, Д. Кричевська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79000, м. Львів, Україна*

Розглянуто сучасний стан і перспективи розвитку природно-заповідного фонду Українських Карпат як основи формування екологічної мережі регіону. Наведено основні принципи проектування екомережі, її структуру та заходи впровадження.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, екологічна мережа, Українські Карпати.

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) Українських Карпат вирізняється значною різноманітністю заповідних територій та найбільшою площею серед інших природних регіонів України. У межах гірської частини Карпат, Передкарпатської височини і Закарпатської рівнини розташовано понад 1 100 природно-заповідних територій і об'єктів різних категорій, серед яких – об'єкти “вищої категорії заповідності”: природний заповідник “Горгани” (5 344 га), Карпатський біосферний заповідник (58 036 га), 11 національних природних парків (Карпатський, “Синевір”, Вижницький, “Сколівські Бескиди”, Ужанський, “Туцульщина”, Галицький, “Зачарований край”, “Синьгора”, Верховинський і “Черемоський”) загальною площею 260 039 га. ПЗФ регіону включає також п'ять регіональних ландшафтних парків, 176 заказників, понад 710 пам'яток природи, близько 160 заповідних урочищ та майже 70 ботанічних садів, дендрологічних парків і парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Про значну площу природно-заповідних територій в Українських Карпатах свідчить висока заповідність адміністративних областей, у межах яких розташований досліджуваний регіон. Відсоток заповідності (відношення площі ПЗФ до площі адміністративної області) станом на 2013 р. у Львівській обл. становив – 6,72 %, Закарпатській – 13,92 %, Івано-Франківській – 15,71, Чернівецькій обл. – 12,80, а для Українських Карпат – близько 13 %, що вдвічі перевищує загальнонаціональний показник (6,05 %). Найвища заповідність – у Мармароських, Полонинсько-Чорногірських і Скибових Карпатах, а найнижча – у Передкарпатській височині і Закарпатській рівнині.

Власне природно-заповідні території й об'єкти відіграють ключову роль у проектуванні і формуванні екологічної мережі в Українських Карпатах. Проектування і розробка заходів із впровадження екомережі в Українських Карпатах ґрунтувались на теоретико-методологічних розробках закордонних і вітчизняних дослідників [4, 6–9] та власних напрацюваннях щодо географічних особливостей формування екомереж у гірських територіях [1–3]. До базових елементів екологічної мережі належать [6–9]: 1) *ключові території (природні ядра)*, які забезпечують оптимальну кількість та якість екологічного простору й охоплюють переважно природні та біосферні заповідники та національні парки; 2) *сполучні території*, які забезпечують взаємозв'язок між ключовими

територіями; 3) *буферні території*, що захищають ключові й сполучні території від потенційно загрозливих зовнішніх впливів.

У ході проектування та впровадження екомережі треба дотримуватись таких *принципів* [3, 4, 6–9]: 1) забезпечення цілісності екосистемних функцій складових елементів екомережі; 2) збереження та екологічно збалансоване використання природних ресурсів у межах екомережі; 3) мінімізація втрат природних і напівприродних територій, розширення площі екомережі; 4) забезпечення органічного входження національних екомереж до Загальноєвропейської екомережі, усебічний розвиток міжнародної співпраці; 5) вдосконалення структури земельного фонду країн на засадах науково обґрунтованого співвідношення різних видів природокористування.

За основу розробки планістичної моделі екомережі Українських Карпат узято [1, 2]: 1) вимоги *національної концепції розбудови екомережі*, у якій провідну роль у виділенні ключових територій відіграють наявні й проєктовані природно-заповідні території; 2) *оцінку ієрархічної, територіальної структури і репрезентативності природно-заповідного фонду* з урахуванням “*концепції мінімуму заповідних територій*” (кожному фізико-географічному регіону певного таксономічного рангу – заповідний об’єкт певної ієрархії); 3) регіональні одиниці біогеографічного і фізико-географічного (ландшафтного) районувань Українських Карпат; 4) історію заселення і господарського освоєння та сучасну структуру природокористування досліджуваного регіону.

На підставі аналізу і синтезу просторової інформації щодо ієрархічної, територіальної структури і ступеня репрезентативності ПЗФ, ландшафтно-будови і фізико-географічного районування, модифікувальної ролі геолого-геоморфологічної будови, характеру сучасного природокористування в Українських Карпатах розроблено середньомасштабну (1:200 000) картографічну модель екологічної мережі регіону.

Геоморфологічна і ландшафтна структура Карпат зумовлює *гратчастий рисунок просторової схеми регіональної екологічної мережі*. У складі екомережі виділено п’ять *регіональних екологічних коридорів* – великих за масштабами територій, які включають різні за функціональним призначенням ключові, буферні та сполучні території. Загальна площа екологічних коридорів становить близько 12 077 тис. га, вони поєднують 29 ключових територій міжнародного (м), національного (н), регіонального (р) і локального значення загальною площею 1457,2 тис.га.

У складі *Передкарпатського долинно-височинного* регіонального екологічного коридора виділено чотири ключові території різного значення: Верхньодністерську (н), Галицьку (н), Чорноліську (р) і Моршинську (р). У *Зовнішньокарпатському низькогірно-середньогірному* регіональному екокоридорі намічено шість ключових територій: Бескидську (р), Горганську (н), Покутсько-Буковинську (н), Верхньодністерсько-Бескидську (р), Грофянську (р) і Зубровицьку (р). Найбільше ключових територій різного значення намічено у складі *Вододільно-Полонинського середньогірного* екокоридора, зокрема, Ужансько-Сянську (м), Свидовецько-Чорногірську (м), Мармароську (м), Синевірсько-Угольсько-Широколужанську (м), Чивчинсько-Гринявську (н), Тур’є-Полянську (р), Осішнянську (р), Річанську (р) і Бердівську (р). У складі *Вулканічного низькогірного* регіонального екологічного коридора виділено п’ять ключових територій: Вигорлатську (н), Іршавську (н), Маковицьку (р), Синяцьку (р) і Шаянську (р). Як і на Передкарпатті, у межах *Тисенсько-Латорицького долинно-низовинного* екокоридора виділено тільки чотири ключові території: Хустську (н), Виноградівсько-Тисенську (н), Юлівську (р) і Великодобрунську (р).

Ціллю стратегії впровадження екомережі є створення правових, економічних і соціальних передумов для формування екомережі Українських Карпат. Найважливішими завданнями стратегії є ідентифікація головних загроз для біорізноманіття та розробка головних напрямів господарської діяльності, що забезпечать збереження природних ландшафтів, сприятимуть підвищенню стійкості антропогенно змінених територій та функціональної цілісності екомережі.

Метою заходів із впровадження екомережі Українських Карпат є: 1) збереження ділянок з природними і слаботрансформованими ландшафтами; 2) ренатуралізація сильнозмінених ландшафтів; 3) зменшення фрагментації природних ландшафтів; 4) формування територіально і функціонально пов'язаної системи для забезпечення шляхів міграції та поширення рослин і тварин [1–3]. Найдієвішим заходом формування екомережі регіону є створення нових природно-заповідних об'єктів [3, 4]. З інших пріоритетних заходів назвемо такі: оптимізацію функціонального зонування заповідних територій за режимами охорони, натуралізацію сильно трансформованих територій, поглиблення природничих знань про елементи екомережі та їхнє ландшафтно-екологічне моделювання.

Останніми роками зроблено важливі кроки у формуванні екомережі Українських Карпат. Зокрема, створено національні природні парки (НПП) у місцях проєктованих ключових територій. НПП “Зачарований край” локалізовано у межах Іршавської ключової території, а Верховинський НПП і Черемоський НПП – у межах Чивчинсько-Гринявської ключової території. Отримано методичні напрацювання і практичний досвід ландшафтно-екологічного моделювання та менеджменту транскордонних екологічних коридорів [5]. Завершується детальніше проєктування екологічних мереж на рівні адміністративних областей Карпатського регіону на засадах розробленої середньомасштабної (1:200 000) картографічної моделі, створюють конкретні природно-заповідні об'єкти як складові елементи екомережі Українських Карпат.

Отже, відповідно до визначених пріоритетних типів господарювання (*лісового і сільського господарства та рекреаційно-туристичної галузі*) й антропогенних загроз для кожного з регіональних екологічних коридорів і його структурних елементів визначено конкретні рекомендації щодо впровадження принципів сталого природокористування, які ввійдуть у плани перспективного соціально-економічного і природоохоронного планування гірських та передгірських адміністративних районів Карпатського регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Брусак В. П. Географічні основи формування екологічної мережі в Українських Карпатах / В. П. Брусак, Ю. В. Зінько, Д. А. Кричевська // Розвиток заповідної справи в Україні і формування Паневропейської екологічної мережі : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Рахів : ЗАТ “Надвірнянська друкарня”, 2008. – С. 61–68.
2. Брусак В. П. Геоморфологічні передумови формування екологічної мережі Українських Карпат / В. П. Брусак, Ю. В. Зінько, Я. С. Кравчук, Д. А. Кричевська // Фізична географія і геоморфологія. – К. : ВГЛ “Обрії”, 2009. – С. 112–123.
3. Наукове опрацювання заходів щодо створення Карпатської екомережі [Електронний ресурс]: (заключний звіт про науково-дослідну роботу) / А. Г. Безусько,

- С. Ю. Попович, С. Р. Матвеев та ін. – К., 2007. – 304 с. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/cgi-bin/>.
4. Попович С. Ю. Основні структурні елементи Карпатської екомережі / С. Ю. Попович // Заповідна справа в Україні. – 2007. – Т. 13, вип. 1–2. – С. 80–89.
5. Створення екологічних коридорів в Україні : посібник щодо законодавства, ландшафтно-екологічного моделювання та менеджменту для поєднання природоохоронних об'єктів на підставі досвіду в Карпатах / [за ред. Ф. Деодатус, Л. Проценко]. – К. : ТОВ “Друкарня “Бізнесполіграф”, 2010. – 160 с.
6. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Національна екологічна мережа як складова частина Пан-європейської екологічної мережі / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, О. В. Дудкін, М. М. Коржнев [та ін.]. – К., 2005. – 62 с.
7. Liro A. Концепція krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska / Anna Liro. – Warszawa : IUCN-Poland. – 1995. – 205 s.
8. Navrh narodnej ecologickej siete Slovenska-Neconet // National Ecological Network of Slovakia. – Bratislava : IUCN, 1996. – 205 s.
9. Strategia wdrażania krajowej sieci ekologicznej ECONET-Polska / Pod red. Anny Liro. – Warszawa : Fundacja IUCN Poland, 1998. – 272 s.

*Стаття: надійшла до редакції 20.04.2013
доопрацьована 16.06.2013
прийнята до друку 12.07.2013*

THE CURRENT CONDITION AND PERSPECTIVES OF NATURAL PROTECTED AREAS DEVELOPMENT AND ECOLOGICAL NETWORK FORMING IN UKRAINIAN CARPATHIANS

V. Brusak, D. Krychevska

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko Str., 41, Lviv, 79000, Ukraine*

The current condition and perspectives of Ukrainian Carpathian the nature reserve fund development as a base of region ecological network forming has been reviewed. The main principals of the eco-network design, structure and the way of implementation has been described.

Key words: nature reserve fund, ecological network, Ukrainian Carpathian.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРИРОДНО- ЗАПОВЕДНЫХ ТЕРРИТОРИЙ И ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СЕТИ В УКРАИНСКИХ КАРПАТАХ

В. Брусак, Д. Кричевская

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. П. Дорошенко, 41, г. Львов, 79000, Украина*

Рассмотрено современное состояние и перспективы развития природно-заповедного фонда Украинских Карпат как основы формирования экологической сети региона. Изложено основные принципы проектирования, структуру та мероприятия внедрения экосети.

Ключовые слова: природно-заповедный фонд, экологическая сеть, Украинские Карпаты.